

**OKTATÁSI MINISZTERIUM
MAROSVÁSÁRHELYI MŰVÉSZETI EGYETEM
DOKTORI ISKOLA**

Tudományos Doktori Dolgozat

A vásári bábjátékhősök játékhagyománya a XIX-XX. században

(Vitéz László, Paprika Jancsi és Vasilache)

KIVONAT

Témavezető:

Dr. habil. UNGVÁRI ZRÍNYI Ildikó

egyetemi professzor

Doktorandusz:

BONCZIDAI Dezideriu

Marosvásárhely

2021.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS.....	6
A KUTATÁS TÁRGYA ÉS CÉLKITŰZÉSE.....	6
A KUTATÁS MÓDSZERTANA	11
A DOLGOZAT FELÉPÍTÉSE.....	13
1. A VITÉZ LÁSZLÓ BÁBFIGURA ALAKULÁSTÖRTÉNETE	15
1. 1. A PAPRIKA JANCSI ÉS A VITÉZ LÁSZLÓ BÁBFIGURA MEGJELENÉSE.....	15
1. 1. 1. <i>A vásári bábjáték műfaji differenciálása és a vásári paraván sajátosságai .....</i>	17
1. 1. 1. 1. A vásári bábjáték műfaji differenciálása	17
1. 1. 1. 2. A vásári paraván sajátosságai	20
1. 1. 2. <i>Kasperl megjelenése és a külföldi vándormutatványok recepciója .....</i>	24
1. 1. 2. 1. Bajazzo, Hanswurst és Kasperl.....	24
1. 1. 2. 2. Kreuzer-Theater.....	26
1. 1. 2. 3. Külföldi vándormutatványosok recepciója.....	28
1. 1. 3. <i>Az állandó jellegű játéktér kialakulásának kezdetei .....</i>	34
1. 1. 4. <i>A vásári bábjáték társadalmi megítélése .....</i>	39
1. 1. 5. <i>A dinasztikus bábjáték .....</i>	42
1. 1. 6. <i>A városligeti és népligeti Vurstli, a két tér kulturális kontextusa .....</i>	45
1. 1. 7. <i>Holden Tamás vendégjátéka és a haláltánc a vásári bábjátékban .....</i>	50
1. 1. 7. 1. A haláltánc	52
1. 1. 7. 2. Holden Tamás műsora	57
1. 1. 8. <i>A Paprika Jancsi bábfigura külső attribútumai és a játék elleni kritikai hangok felerősödése ...</i>	60
1. 1. 8. 1. A Paprika Jancsi bábfigura külső attribútumai és az állatszereplők megjelenése	60
1. 1. 8. 2. Paprika Jancsi elleni kritikák a XIX. század végén, a XX. század elején.....	62
1. 1. 9. <i>A Vitéz László bábfigura megjelenése .....</i>	64
1. 1. 10. <i>A magyar vásári kesztyűs bábhősök közötti hasonlóságok, különbségek.....</i>	67
1. 2. A HINCZ CSALÁD BÁBOS TEVÉKENYSÉGE ÉS VITÉZ LÁSZLÓ JÁTÉKAI	71
1. 2. 1. <i>A vándorkorszaktól a stabilitás megteremtéséig .....</i>	71
1. 2. 1. 1. Hincz Adolf vándorkorszaka	71
1. 2. 1. 2. Hincz Gusztáv és a Városligeti „bódé”	73
1. 2. 2. <i>Hincz Károly és a családi bábszínház új korszaka .....</i>	80
1. 2. 2. 1. Hincz Károly bábszínházának műsora	80
1. 2. 2. 2. A Hincz dinasztia Vitéz László játéka	84
1. 2. 2. 3. Hincz Károly bábjátékos tevékenysége.....	90
1. 3. VITÉZ LÁSZLÓ EGYEDURALMA	93
1. 3. 1. <i>A „megdermedt” Vitéz László játéktradíció .....</i>	93

1. 3. 2. <i>Paprika Jancsi előadások az 1910-es évek után</i>	96
1. 3. 3. <i>A Paprika Jancsi és a Vitéz László alakulástörténetét magyarázó elméletek</i>	99
1. 3. 4. <i>A Hincz- és a Korngut-Kemény család Vitéz László bábja</i>	104
1. 3. 5. <i>A Vitéz László bábfigura európai gyökerei</i>	109
2. A KORNGUT-KEMÉNY DINASZTIA VITÉZ LÁSZLÓ JÁTÉKTRADÍCIÓJA	112
2. 1. A KORNGUT-KEMÉNY DINASZTIA SZÍNHÁZALAPÍTÁSA	113
2. 2. A KEMÉNY BÁBSZÍNHÁZ JÁTÉKGyakorlata	121
2. 2. 1. <i>A marionett számok a Kemény Bábszínház játégyakorlatában</i>	123
2. 2. 2. <i>A Vitéz László játékok a Kemény Bábszínház játégyakorlatában</i>	130
2. 2. 2. 1. <i>Elásott kincs</i>	131
2. 2. 2. 2. <i>Elátkozott malom</i>	134
2. 2. 2. 3. <i>Itt nem szabad énekelni</i>	138
2. 2. 2. 4. <i>1-2-3: te jössz, -1-2-3- én jövök!</i>	139
2. 2. 2. 5. <i>Rózsa Sándor</i>	140
2. 2. 2. 6. <i>Korngut Kemény Henrik Vitéz László játéka</i>	143
2. 3. KORNGUT KEMÉNY HENRIK BÁBESZTÉTIKÁJA	148
2. 4. KEMÉNY HENRIK MUNKÁSSÁGÁNAK TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE	159
2. 4. 1. <i>A Vitéz László játéktradíció elsajátítása</i>	159
2. 4. 2. <i>Az intézményes bábszínházi struktúra és a televízió</i>	164
2. 4. 3. <i>A Vitéz László játéktradíció továbbéltetése</i>	168
2. 5. A GENERÁCIÓKON BELÜLI MÓDOSULÁSOK, ELHAJLÁSOK A VITÉZ LÁSZLÓ JÁTÉKOKBAN	173
2. 6. A KEMÉNY HENRIK ÉS A VITÉZ LÁSZLÓ BÁBFIGURA KÖZÖTTI SZIMBIÓZIS	177
2. 7. A KORNGUT-KEMÉNY DINASZTIA A VITÉZ LÁSZLÓ JÁTÉKAINAK HALÁLKÉPE ÉS A MITOLÓGIAI FIGURÁINAK ESZTÉTIKÁJA	180
2. 8. A VEREKEDÉS SZEREPE A PUNCH & JUDY ÉS A KEMÉNY HENRIK VITÉZ LÁSZLÓ JÁTÉKAIBAN	192
2. 8. 1. <i>A női szereplők és a családmodellek a vásári kesztyűs előadásokban</i>	193
2. 8. 2. <i>A dominanciát képviselő szereplőkhöz való attitűd</i>	199
2. 8. 3. <i>A mitológiai lények az előadásokban</i>	202
2. 8. 4. <i>Hasonlóságok, különbségek a Punch & Judy és a Kemény Henrik Vitéz László játékában</i>	205
2. 9. A KORNGUT-KEMÉNY DINASZTIA HATÁSA A MAGYAR BÁBMŰVÉSZETRE	209
3. VITÉZ LÁSZLÓ ÉS PAPIKA JANC SI BÁBSZÍNHÁZI REPREZENTÁCIÓI ERDÉLYBEN.. 216	
3. 1. BÁBTÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK ERDÉLYBEN AZ INTÉZMÉNYES STRUKTÚRA KIALAKULÁSA ELŐTT	216
3. 2. A PAPIKA JANC SI SZÍNREVITELEI ANTAL PÁL RENDEZÉSÉBEN	232

3. 3. ÖRDÖGVERŐ JÓBARÁTOK	238
3. 4. PAPRIKA JANCSI KALANDJAINAK SZÍNREVITELEI.....	246
3. 5. SZENT LÁSZLÓ CSUDATETTEI	250
3. 6. A REKONSTRUÁLT ERDÉLYI ELŐADÁSOK HALÁLKÉPE ÉS MITOLÓGIAI FIGURÁI ...	253
3. 7. A TÚLFESZÍTETT DEFINÍCIÓ.....	257
3. 8. MÁS NÉPEK HŐSEI A ROMÁNIAI BÁBSZÍNHÁZAK MŰSORÁN	261
4. VASILACHE A ROMÁN VÁSÁRI KESZTYŰS BÁBJÁTÉK HŐSE	263
4. 1. A VASILACHE BÁBFIGURA ALAKULÁSTÖRTÉNETE.....	263
4. 1. 1. <i>Vasilache és a bábos betlehemes játékok</i>	263
4. 1. 2. <i>A Vasilache és a Karagöz-játékok kapcsolata</i>	280
4. 1. 3. <i>Vasilache megjelenése, mint vásári bábhős</i>	282
4. 2. VASILACHE ELŐADÁSOK BÁBSZÍNHÁZI ADAPTÁCIÓI A KOMMUNIZMUS IDŐSZAKÁBAN.....	291
4. 2. 1. <i>A Vasilache falun előadás az ideológia szolgálatában</i>	291
4. 2. 2. <i>A Vasilache falun báb előadás</i>	298
4. 3. VASILACHE ÉS MĂRIOARA ELŐADÁSOK A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN	311
ÖSSZEGZÉS.....	319
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	324
FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM	325
KÉPEK FORRÁSA.....	355
MELLÉKLETEK.....	357
1. SZ. MELLÉKLET.....	357
2. SZ. MELLÉKLET.....	358
3. SZ. MELLÉKLET.....	359
4. SZ. MELLÉKLET.....	363
5. SZ. MELLÉKLET.....	364
6. SZ. MELLÉKLET.....	365
7. SZ. MELLÉKLET.....	366
8. SZ. MELLÉKLET.....	386
9. SZ. MELLÉKLET.....	403

BEVEZETÉS

A kutatás tárgya és célkitűzése

A doktori disszertáció témája a vásári bábjátékhősök játékhagyománya a XIX-XX. században, a Vitéz László bábfigura alakulástörténetének, a Korngut-Kemény dinasztia Vitéz László játéktradíciójának, az erdélyi Vitéz László és Paprika Jancsi bábszínpadai reprezentációinak elemzésére illetve a Vasilache vásári bábhős alakulástörténetére tagolva. A kutatás elsődleges célkitűzése, hogy új információkkal és megközelítési módussal egészítse ki a magyar vásári kesztyűs bábjáték főhősének alakulástörténetét. A bábszakirodalom tanulmányozása kiegészült a korabeli sajtóanyagok felhasználásával. A korabeli sajtóanyagok forrásaként az *Arcanum Digitális Tudománytár* adatbázisát használtuk.

A bábtörténészek egyöntetű véleménye szerint a Vitéz László bábfigura az európai vásári bábhősök népes családjába tartozik, amelynek gyökerei az itáliai *commedia dell'arte* kialakulásáig vezethető vissza.¹ A külső attribútumok – alakjuk enyhén deformált, az orruk általában nagy, a ruhájukban a meghatározó szín a piros – mellett, közös vonásokkal rendelkeznek a narratív sémáikban, a típusfiguráikban, és a verekedésre való hajlamukban. Továbbá mindegyik népi bábhős egy sajátos honosítási folyamaton esett át, karakterük erősen kötődik a műfaji tradíciókhoz, illetve kereszteződtek más népszerű bohócfigurákkal és magukon hordozzák az adott társadalom változásait, aktuális igényeit.²

A kutatás első hipotézise szerint feltételezzük, hogy a viszonylagos stabilitású játéktér kialakulása meghatározta a Vitéz László bábfigura alakulástörténetét. A viszonylagos stabilitású játéktér hatására a vásári bábelőadások alkalmosságát a szezonális jelleg váltotta fel. A letelepedett bábjátékosok *viszonylagos stabilitású* bábos bódéja maga után vont a bábfigura karakterjegyeinek, az előadás narratív sémáinak és típusfiguráinak a megszilárdítását, a műfajok közötti határvonalak határozottabb kijelölését, a játékrepertoár állandósulását.

A Vitéz László bábfigura alakulástörténetéhez viszonyítva, a Korngut-Kemény dinasztia által áthagyományozódott Vitéz László játéktradíciójának köszönhetően a referenciapontunk mélyebb rétegei rajzolódnak ki. A magyar vásári bábjáték történetében a

---

¹ Amarylisz WALCZ, „A vásári bábjáték Itáliában”, *Art Limes* 2–3, 2–3. sz. (2006): 54–63, 55.; Henryk JURKOWSKI, „Vásári bábok és bábhagyományok”, ford. BALOGH Géza, *Art Limes* 17, 2. sz. (2014): 45–53, 45.

² LÁPOSI Terka, „Vásári bábjáték és tradicionalitás, avagy Kemény Henrik, a kikerülhetetlen”, in *A halhatatlan Vitéz László*, szerk. MARKÓ Róbert és PAPP Tímea, 119–131 (Győr: Vaskakas Bábszínház, 2015), 125.

Korngut-Kemény bábos dinasztia több generációt átívelő tevékenysége összeforrt a családi tradíció komponenseinek és a Vitéz László játékhagyományának letisztulásával, megszilárdításával illetve áthagyományozódásával. A kutatás második hipotézise szerint, feltételezzük, hogy a Vitéz László bábfigura alakulástörténetében a Korngut-Kemény család bábos tevékenysége a fejlődés következő mérföldkövének tekinthető, mert a játéknyelv adaptálódott a társadalmi változásokhoz, igényekhez.

A disszertáció harmadik fejezetében a Vitéz László bábfigura alakulástörténetének erdélyi vonatkozását vizsgáljuk, az erdélyi bábszínházak Vitéz László és Paprika Jancsi bábszínepi reprezentációin keresztül. Az erdélyi Vitéz László és Paprika Jancsi bábszínepi reprezentációk rekonstrukciója és előadáselemzése során figyelemmel kísérjük a Korngut-Kemény dinasztia Vitéz László játéktradíció hatását és Kemény Henrik játéktílusának lenyomatait. A kutatás harmadik hipotézise szerint feltételezzük, hogy a kőszínházban bemutatott Vitéz László és Paprika Jancsi előadások magukon hordozzák a kortárs drámai színház létfeltételeinek hatását. Esetenként túlfeszítik a vásári bábjáték definícióját, az egy vagy kétszemélyes játék jellemzően kibővült, a nézőkkel való kapcsolattartás funkciója és eszközkészlete módosult, a bábszínepi tér nemcsak a paraván és a közvetítés helyszínévé vált, hanem a színészi játék terévé szélesedett. Sarkalatos szempont, hogy az erdélyi interkulturális közegből fakadóan a magyar nyelvű bábszínházakban időnként felbukkan a román vásári bábhős, Vasilache alakja.

A vásári bábosok paravánján a kesztyűs bábfigurák nyíltan kigúnyolják, nevetségessé teszik, legyőzik a halált, az ördögöket. A paraván síkján ezek a mitológiai alakok legyőzhetővé válnak, a kesztyűs bábhősök ebből kifolyólag túlhaladják a mozgató, a halandó ember korlátait. A kutatás második célkitűzése a magyar vásári kesztyűs bábjáték narratív sémáinak és karakter ábrázolásának dramaturgiai vizsgálata. A vásári kesztyűs bábjáték dramaturgiájának legjellemzőbb mozzanatait magyarázó szemléletmód a halálattitűd és a mitológiai lények elemzésében konkretizálódik. Továbbá szorosan hozzátartozik a nők alulreprezentáltságának, a családmódelnek és a verekedés szervező elvének kérdése.

A kutatás módszertana

Az utóbbi évtizedben a vásári bábjáték iránti érdeklődés markáns jelenlétével szembesülünk. A vásári bábjáték kutatói szempontból izgalmas témává vált, ennek elválaszthatatlan részeként a jelentősebb bábos dinasztiák tárgyi és szellemi örökségének feldolgozása, vizsgálhatóvá tétele újabb kérdésfelvetéseket generál. Jellemzően két domináns

megközelítési mód, irányzat figyelhető meg, a kutatások egyik része az európai gyökerek felől vizsgálja a témát, a másik részük a magyar vásári bábjáték tradícióinak szegmenseivel foglalkozik. Az irányzatokon belül hiányosságként értékelhető, hogy a különböző megközelítési módok, valamint a vásári bábjáték kialakulását, megszilárdulását, áthagyományozódását befolyásoló kulturális-, történelmi- és társadalmi tényezők szisztematizálása hiányzik. A kutatás a Vitéz László bábjáték alakulástörténetének vizsgálata során a magyar vásári bábjáték tanulmányozásának tendenciáját követi, a tradíció szegmenseinek illetve a kulturális-, történelmi- és társadalmi tényezőknek figyelembe vételével.

A disszertáció módszertana és felépítése követi a hagyományos felépítést. A bábszakirodalmat az *Arcanum Digitális Tudománytár* adattárában fellelhető sajtóanyagokkal egészítettük ki. A magyar vásári bábjátékot tárgyaló szakirodalmunk erre az aspektusra kevesebb hangsúlyt fektetett, az etnográfiai ihletésű tanulmányok módszertani kötöttségeiből fakadóan elvétve használták, mint hivatkozási alapot. A kortársai Hlaváts Elinor *Német bábjátékosaink* tanulmányát azzal a bírálattal illették, hogy szokatlan hivatkozásokat használt, mint például a *Színházi Életet* vagy a *Friss Újság* hasábjait. Úgy értékelték, hogy az ilyen hivatkozásokkal a tanulmány veszít a tudományos értékéből.³

A Korngut-Kemény dinasztia tevékenységét a családi tradíció komponenseinek megvilágítása által vizsgáltuk, Kemény Henrik családi narratíváira és Korngut-Kemény dinasztia hagyatékára támaszkodva.

A kutatás módszertana a holisztikus szemléletet követi, miszerint figyelembe vesszük az adott kor társadalmi-, történelmi- és kulturális tényezőit, mert ennek következtében mélyebb kontextusba értelmezhető a vásári kesztyűs bábhősök alakulástörténete.

A tárgyalt előadások tudatos választás eredménye, mert fontosnak véltük, hogy az erdélyi illetve a romániai vásári kesztyűs játéknyelvet vizsgáljuk. Nem vállalkozunk teljes előadáselemzésre, elsődlegesen az előadások cselekményét és a vásári kesztyűs bábhősök karakterábrázolását tárgyaljuk.

A kutatás létjogosultsága abban ragadható meg, hogy holisztikus és interdiszciplináris szemléletmódjával alapot képezhet az első megközelítési irányzat kiterjedtebb vizsgálatához.

---

³ FÉL Edit, „Hlaváts Elinor: Német bábjátékosaink”, *Ethnographia* 77 (1941): 76.

A dolgozat felépítése

A dolgozat három részre tagolódik, az első fejezet a Vitéz László alakulástörténetét tárgyalja a Korngut-Kemény dinasztiáig. Ezen belül nyomon követjük a Paprika Jancsi és a Vitéz László bábfigura első megjelenését, a vásári bábjáték műfaji sokszínűségét, a vásári paraván sajátosságait, a bábfigurák külső attribútumait és a vásári bábjáték ellen irányuló korabeli kritikákat. Valamint tárgyaljuk Kasperl figurájának jelenlétét, a külföldi vándormutatványosok recepcióját, az állandó jellegű játéktér kialakulását, a különböző terek kulturális kontextusát, a haláltánc bábszínpadai reprezentációit, a két ismert magyar bábhős közötti hasonlóságokat, különbségeket, és a Hincz bábos dinasztia tevékenységi repertoárját.

A második rész a Kemény Henrik családi narratíváira és Korngut-Kemény dinasztia hagyatékára támaszkodva bemutatja a bábos család színházalapítását, a *Kemény Bábszínház* játékrepertoárját, és Korngut Kemény Henrik bábesztétikáját. Részletesen tárgyaljuk Kemény Henrik alkotói pályáját és a családi tradíció továbbélését, a generációkon belüli dramaturgiai elhajlásokat, változásokat a Vitéz László játékokban, a Kemény Henrik és Vitéz László bábfigura közötti szimbiózist. Továbbá elemezzük a halálszemlélet valamint a mitológiai figurák esztétikáját a Korngut-Kemény család Vitéz László játékaiban, a verekedés szervező elvének gondolatisága mentén összehasonlítjuk Punch és Vitéz László karakterét. Fejezet összefoglalóként, Takács Dániel és Barna Zsombor Vitéz László színrevitelének sajátosságain keresztül összegezzük a Korngut-Kemény dinasztia szellemi örökségét és a magyar bábtörténetben betöltött helyét.

A harmadik részben az Erdélyben bemutatott Vitéz László és Paprika Jancsi előadások rekonstrukcióját és előadáselemzését megelőzően, az intézményes állami bábszínházi struktúra kialakulása előtti bábtörténeti előzményekre fókuszálunk. A Vitéz László és Paprika Jancsi bábszínpadai reprezentációinak rekonstrukciója és előadáselemzéseit követően a vásári bábjáték definíciójának kritériumrendszere mentén igazoljuk az előzetes hipotézisünket.

A román vásári bábhős alakulástörténetét tanulmányozva a Vasilache és Vitéz László misztériumjátékok egyik típusával való kapcsolatát vizsgáljuk. Ezt követően a *Vasilache falun* előadás rekonstrukciója során bemutatjuk, hogy a pártállami rendszer időszakában milyen új értelmezéssel ruházták fel Vasilache karakterét. Ezért a *Vasilache falun* előadás rekonstrukciója előtt, hangsúlyt fektettünk az előadás bábtörténeti kontextusának részletes bemutatására. Az előadás rekonstrukciója után a rendszerváltás utáni Vasilache előadásokon keresztül megvilágítjuk, hogy ez az értelmezési lehetőség nem vált irányadóvá.

1. A Vitéz László bábfigura alakulástörténete

1. 1. A Paprika Jancsi és a Vitéz László bábfigura megjelenése

A Vitéz László bábfigura nevét először 1883-ban említik, de alakulástörténete visszanyúlik az ezt megelőző időszakra és szorosan összefonódik az első magyar bábfigura, Paprika Jancsi megjelenésével. A Paprika Jancsi figura bábtörténeti kontextusban, 1842-ben tűnik fel először a *Regélő-Pesti Divatlap*ban. Az ismeretlen szerző a magyar vásárcépbemutatója során említi, részletesebb leírást viszont nem közöl: „imitt paprikajancsik verik egymás fejét; gyönyörű komédia!”⁴ Az irodalmi hivatkozások között, 1843-ban jelent meg, Garay János *A leopoldmezei népvigalom Budán* című genreképében.⁵ Garay János a leírás során, csak megnevezi a produkciót, az irodalmi hivatkozás mégis arra enged következtetni, hogy a karakter az 1830-as évek közepén jelenhetett meg.

Belitska-Scholtz Hedvig kutatásai szerint a Paprika Jancsi bábfigura XIX. századi külső attribútumairól és a játéknyelvéről nem maradt fenn tárgyi emlék vagy szövegek. A Vitéz László bábfigura megjelenését követően viszont, háttérbe szorult: „aki a megváltozott név ellenére továbbra is a korábbi Paprika Jancsi bábu, döntően »paprikajancsis« tulajdonságokkal. A két figura tehát nagymértékben összemosódik, a Paprika Jancsi és Vitéz László elnevezések egy és ugyanarra a bábura vonatkoznak.”⁶ A két bábfigura szoros kapcsolatából adódóan, a Vitéz László bábhős alakulástörténetének tanulmányozása során, a Paprika Jancsi báb XIX. és XX. századi megjelenését részletesen tárgyaljuk. Illetve figyelembe vesszük, hogy a bábtörténeti diskurzusban a Paprika Jancsi kifejezés jelentésstartalma, a „paprikajancsi” változathoz hasonlóan, többretegű. A „Paprika Jancsi”, a „paprikajancsiskodás” kifejezés viszonylag hamar feltűnt a politikai, közéleti írásokban is, negatív konnotációval.

A Paprika Jancsi és Vitéz László bábfigura alakulástörténetében a külföldi vándormutatványosok magyarországi vendégszereplése lényeges szerepet tölt be, mert „importként magukkal hozták népi hőseiket”.⁷ A fennmaradt bábtörténeti adatok tanúsága szerint a Magyarországon megforduló komikus bábhős eleinte Kasperl és Bajazzo lehetett, ami befolyásolhatta a Paprika Jancsi és a Vitéz László bábfigura karakterének kialakulását.

⁴ s.n., „Honi vásárcépbemutató”, *Regélő-Pesti Divatlap* 1, 18. sz. (1842): 141–142, 142.

⁵ GARAY János, „A leopoldmezei népvigalom Budán”, *Regélő-Pesti Divatlap* 2, 23. sz. (1843): 714–720, 719.

⁶ BELITSKA-SCHOLTZ Hedvig, *A vásári és művészi bábjátékszáz Magyarországon 1945-ig* (Tihany: Veszprém Megyei Múzeumok Kiadványa, 1974), 60–61.

⁷ BELITSKA-SCHOLTZ, *A vásári...*, 53.

Belitska-Scholtz Hedvig véleménye szerint, Kasperl és Bajazzo figurája modellt szolgált a magyar népi bábhősök megalkotásához,⁸ míg Balogh Géza értelmezésében Vitéz László figurája a Hanswurst és Kasperl kompilációja. A Vitéz László bábfigura önálló jelleme az idő és a játék folyamán kristályosodott ki.⁹ Az adatok tükrében Belitska-Scholtz Hedvig körültekintő álláspontja helytálló, hogy Kasperl és Bajazzo figurája modellt nyújthatott a magyar bábhősök megalkotásához. Az alakulástörténetüket viszont nem vezethetjük vissza kizárólagosan a német és az osztrák gyökerekre, nem zárhatjuk ki a többi hatást (pl. Pulcinella játékok nyomai).

Az 1881-es évek elején, több magyar nyelvű sajtóanyagban felbukkant Holden Tamás bábjátékos. A magyar bábtörténeti szakirodalomban nem találunk leírást a tevékenységére, viszont Székely György a *Bábuk, árnyak* című könyvében említést tesz egy Thomas Holden nevezetű angol bábjátékosról.¹⁰ A városligeti sétáról Porzó álnéven, Ágai Adolf 1881-ben közölt egy tárcacikket a *Vasárnapi Újság*ban. A tárcacikkben részletesen bemutatta „master Holden bódéját”, ahol a darab főhőse Pulcinella, illetve a bábok fantoccinik.¹¹ Az író külön figyelmet szentelt a Halál megjelenésének, aki rémülettel teli vígságot váltott ki a közönségből. A leírás alapján arra következtethetünk, hogy a látványosság egy metamorfózis bábbal előadott haláltánc lehetett. A haláltánc a vásári bábjáték legmisztikusabb műfaja, a bábszínházi reprezentációi a kutatások jelenlegi álláspontja szerint rekonstruálhatatlanok, nem tudjuk, hogy ezek a látványosságok kizárólag a vizualításra épültek, vagy használtak textust az előadás során. Nyílt és megválaszolatlan kérdés, hogy ha használtak szöveget az előadáshoz, abban megjelent-e a halál előtti egyenlőség szemlélete, felsorakoztatták-e a társadalmi típusok hierarchikus katalógusát, vagy használták-e a „vado mori” formulát. A bábok szintjén viszont egyértelmű, hogy erős vizuális jelekre támaszkodtak, a csontváz a halál megszemélyesítője. A kutatók véleménye szerint a halál ikonográfiai ábrázolására a pusztító járványok döntő hatást gyakoroltak, a holttest individuális és perszonális jegyei eltűntek. A halálnak konkrét aspektust adtak, amely a rothadó testben és a csontvázban manifesztálódott.

A külföldi vándorbábjátékosokról fennmaradt tudósítások alapján konzekvenciaként megfogalmazhatjuk, hogy mutatóványaikat vegyes fogadtatás jellemezte. A tudósítások szerint a látványosságaik számottevő közönséget vonzottak. Ezeket a „szemkápráztató” látványosságokat gyakran érte az a vád, hogy az előadások kizárólag a vizualításra épülnek.

⁸ BELITSKA-SCHOLTZ, *A vásári...*, 56.

⁹ BALOGH Géza, *A bábjáték Magyarországon* (Budapest: Vince Kiadó, 2010), 44.

¹⁰ SZÉKELY György, *Bábuk, árnyak* (Budapest: Népművelési Propaganda Iroda, 1972), 113.

¹¹ PORZÓ [ÁGAI Adolf], „A sugáruton”, *Vasárnapi Újság*, 1881. jan. 6., 58–60, 59.

A vándorbábosok nemcsak a vásárokon, búcsúkon állították fel bódéikat, az 1820-as évektől a Városligetben, az 1830-as évektől a Városmajorban, az 1840-es években, a Fűvészkertben, majd a század elejétől a Népligetben is.¹² Az első magyar bábfigura megjelenését követően, fokozatosan artikulálódni kezdett az állandó játéktér igénye. A letelepedés, a viszonylagos stabilitású játéktér kezdetleges és szórványos megteremtésének hatására a vásári bábéladások alkalomhoz kötöttségét, bizonyos fokig felváltotta a rendszeresség. A sajtóanyagok alapján körvonalazódik, hogy a Paprika Jancsi bábfigura megjelenését követően egy ismeretlen Paprika Jancsi játékos néhány évig rendszeresen tevékenykedett a Fűvészkertben. A Fűvészkertben letelepedett Paprika Jancsi bábjátékos tevékenysége éles kritikákat vont maga után. A Paprika Jancsi játékos elleni felszólalásokban viszont megfigyelhető egy lényeges változás. A bábjátékos mutatóványainak elsődleges közönségeként a gyereknézőket említik, valamint a Paprika Jancsi bábjátékos tevékenységét olyan veszélyként definiálták, amelyektől a gyerekeket „óvni” kell. A kritikák ellenére, ezt tekinthetjük az első állomásnak az állandó jellegű játéktér kialakulásában.

A Városliget különböző részein a mutatóványosok már az 1800-as évek elején megjelentek. Az első állandó bódét Wexlehner Sebestyén nyitotta meg 1838-ban, aki a látogatókat egy tűznyelő mágussal, majd később egy erőművésszel szórakoztatta. Sokan ekkortól datálják a városligeti Vurstli születését, ami fokozatosan átvette a vásárok szórakoztató szerepét. A városligeti Vurstli mellett, a millenniumi ünnepélyek alkalmával 1896-ban megnyílt a Népliget.¹³ A Vurstlik szezonális jellege mellett, a városligeti és népligeti tér közötti lényeges társadalmi illetve kulturális különbségek hatással voltak a bábszínházi bódék működésére. A Vurstli kialakulásával a vásári bábjáték fokozatosan átkerült egy más térbe, a vásárok, búcsúk, fogadók terméből lehetőség nyílt az állandó jellegű bábos bódék megalapítására. Az állandó jellegű bódék egy más minőséget képviseltek, a különböző mutatóványos műfajok közötti határ megszilárdult.¹⁴ Ennek hatása érződik a játékokra reflektáló leírásokban, a karakterről, a toposz történetekről sokkal több információt és árnyaltabb képet nyújtanak. Természetesen ez nem vonta maga után a korábbi vándor életforma teljes felszámolását, és a Vurstlik szezonális jellegéből adódóan nem biztosított konzisztens stabilitást. A szezonális jellegből adódóan a tavaszi és a nyári hónapok tekinthetőek aktívnak, az ősz beköszöntével nagyon sok mutatóványos bódé elcsendesedett. A XIX. század végén és a XX. század elején a Paprika Jancsi bábfigura elleni kritikai hangok

¹² BELITSKA-SCHOLTZ, *A vásári...*, 8.

¹³ s.n., „Az új népliget”, *Fővárosi Lapok*, 1896. jún. 5., 4.

¹⁴ GRANASZTÓI Péter, „Tömegszórakozás a Városligetben”, *Budapesti Negyed*, hozzáférés: 2020.05.10, <https://epa.oszk.hu/00000/00003/00014/granaszt.htm>.

felelősödtek. Összehasonlítva a XIX. század közepén megfogalmazott kritikákkal, sarkalatos változás tanúi lehetünk. Ezekben az írásokban a szülők figyelmeztetése mellett, a pedagógusokat és az egyházi előljárókat is megszólították. Az előző kritikákhoz hasonlóan feltették a gyerekeket a Paprika Jancsi játéknyelvétől, a felelősség kérdése viszont kitágult.

Vitéz László nevét Ágai Adolf említette először a *Pester Lloyd* német nyelvű újságban 1883-ban. Vitéz László és Krumpli Miska csetepatéját mutatta be, a jelenet teljesen kialakult állapotot örökített meg. Ebből az feltételezhető, hogy a figura néhány évtizeddel korábban keletkezett,¹⁵ ezt a megállapítást a kutatás mai napig tartja. A jelenet szerint a párbeszéd után László megöli Krumpli Miskát, koporsóba fekteti, jön a pap és a sirató asszonyok. A koporsós jelenetre a Paprika Jancsi játékoknál és a Vitéz László daraboknál más írásokban egyaránt találunk említést.¹⁶ Feltételezhető, hogy a Pulcinella játékok hatására része volt az előadásnak, viszont az idő folyamán ez kikopott a magyar vásári játékból, a mai Vitéz László jelenetekben már egyáltalán nem használják. Paprika Jancsi és Vitéz László előadásoknál az akasztófa jelenlétét szintén gyakran kiemelték. Általában a főhős vagy az ördög számára készítették elő, a koporsós játékhoz hasonlóan, ez sem honosodott meg a magyar vásári bábjáték hagyományában, ellenben nem kopott ki teljesen.¹⁷

Vitéz László megjelenése utáni években, a publikációkban többnyire Paprika Jancsira hivatkoztak vagy mind a két figurát megemlézték. Elvértve találunk olyan írásokat, amelyek kizárólag Vitéz Lászlót prezentálják. Ez a folyamat az 1910-es évektől egyre erőteljesebbé vált, Vitéz László népszerűsége fokozatosan nőtt. Ezzel párhuzamosan Paprika Jancsi bábtörténeti jelentősége csökkent, ellenben nem merült teljesen feledésbe. A két bábfigura közötti különbséget Gerő Ödön a *Jancsiról és Lászlóról* című publikációjában világította meg.¹⁸ A két bábfigura közötti hasonlóságok és különbségek figyelembe vételével, nyílt és megválaszolatlan kérdés marad azonban, hogy Paprika Jancsi a kezdeti népszerűség ellenére, miért szorult háttérbe Vitéz Lászlóval szemben. A bábfigurák közötti hasonlóságok felülírják Henryk Jurkowski megállapítását, miszerint Paprika Jancsi nevetséges figura volt, számos rossz tulajdonsággal, ezért lépett helyébe Vitéz László.¹⁹ A kérdéskör összetettebb, nem vezethetjük vissza egyetlen tényezőre, emellett nem ignorálhatjuk a bábos dinasztiaák szerepét, hatását a Vitéz László figura népszerűségét illetően.

---

¹⁵ BELITSKA-SCHOLTZ, *A vásári...*, 58.

¹⁶ s.n., „A városligetben”, *Fővárosi Lapok*, 1891. aug. 27., 1732–1733, 1733.; MÁJUS [AMBRUS Zoltán], „Nyári multságok”, *Ország – Világ* 7, 36. sz. (1887): 573–574, 574.

¹⁷ VÁRNAI István, „A népligetben”, *Fővárosi Lapok*, 1892. júl. 15., 1439–1441, 1441.; s.n., „A korrumpált Paprika Jancsi”, *Religio* 60, 33. sz. (1901): 260–261.;

¹⁸ VIHAROS [GERŐ Ödön], „Jancsiról és Lászlóról”, *Pesti Napló*, 1904. jún. 24., 7–8.;

¹⁹ JURKOWSKI, „*Vásári...*” 49.

A *Vasárnapi Újság* hasábján, 1913-ban, jelent meg Szép Ernő *A halál a bábszínházban* című novellája.²⁰ A novellában a Hincz dinasztia *Panoráma* játékát mutatta be, valamint a Halál és Vitéz László párbeszédéből rögzített egy részletet. A Hincz vándorbábjátékos család története ennél mélyebb gyökerekkel rendelkezik. A magyar bábtörténetben a Hincz dinasztia tekinthető az egyik legjelentősebb német eredetű, elmagyarosodott vándorbábjátékos családnak. A dinasztia első két generációjához fűződik a vándorkorszak és a stabilitás megteremtése. A bábos generáció utolsó aktív tagja, Hincz Károly fokozatosan megváltoztatta a bábszínház arculatát, tevékenysége egy új korszakként interpretálható az *Első Magyar Bábszínház* történetében. A repertoárja tükrözte a fővárosi polgári gyerekközönség ízlését is. A Hincz bábszínházat 1950-ben államosították, a család működését ellehetetlenítették, az öndefinícióból kiindulva, valószínűleg a Hincz család életében nagy törést, traumát okozhattak az események szomorú láncolatai. A család bábkollekcióját, a Vándorkönyvet és a fennmaradt szövegekönyveket, töredékeket az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet Bábgyűjteménye őrzi. Belitska-Scholtz Hedvignek és az intézet munkatársainak érdeme, hogy az időszakos kiállításokkal és a publikációkkal a család bábos tevékenysége a magyar vásári bábtörténet megkerülhetetlen része lett.

A Vitéz László bábfigura megalkotását nem tudjuk egy konkrét személyhez kötni, a bábfigura vizuális őse egyaránt ismeretlen. Megválaszolatlan kérdés, hogy mennyire volt ismert a báb vizuális megalkotása. A Paprika Jancsi bábfigura külső attribútumaira találunk néhány utalást, a Vitéz László bábfigurát Ambrus Zoltán a *Nyári mulatságok* írásában mutatta be.²¹ A két legjelentősebb bábos dinasztia Vitéz László bábja markáns különbségekkel rendelkezik, a Hincz család figurája bohóc karakterű, a bábon felfedezhetőek Petruska és Punch vizuális karakterjegyei is. A műfaj tradíciókhoz való kötöttsége, a Paprika Jancsi és Vitéz László figurák közötti szoros kapcsolatból kiindulva, feltételezhető, hogy valamilyen formában ismert lehetett a báb vizuális megjelenése. A feltevés igazolása további kutatásokat igényel, a kutatás jelenlegi fázisában kizárólag egy elmosódott illusztrációval rendelkezünk. A *Tolnai Világlapja* 1911-ben gyűjtést kezdeményezett az első budapesti Paprika Jancsi bábszínház megalapítója, Pintér Ernő számára. A felhíváshoz egy illusztrációt is csatoltak, a képen egy idős ember fekszik, akit körbe vesznek a bábjai és az egyik báb arcán felfedezhetjük a Korngut-Kemény dinasztia Vitéz László bábjának arcvonásait.²²

---

²⁰ SZÉP Ernő, „A halál a bábszínházban”, *Vasárnapi Újság* 60, 12. sz. (1913): 234.

²¹ MÁJUS [AMBRUS], „Nyári...”, 573.

²² s.n., „Pintér Ernő”, *Tolnai Világlapja* 11, 47. sz. (1911): 2866.

2. A Korngut-Kemény dinasztia Vitéz László játéktradíciója

A magyar vásári bábjáték történetében a Korngut-Kemény bábos dinasztia több generációt átívelő tevékenysége összeforrt a Vitéz László játékhagyomány letisztulásával, megszilárdításával és áthagyományozódásával. A dinasztia színházalapításának tanulmányozása során körvonalazódott, hogy a Korngut Salamon és Korngut Kemény Henrik fémjelezte időszak magába foglalta a családi tradíció kialakulását, megszilárdítását, átörökítését és a bábszínház előfeltételeinek megteremtését, megalapítását, működtetését. A cirkuszi mutatványos időszak letisztult marionett etűdökké, Korngut Kemény Henrik kifaragta az ehhez szükséges bábokat.²³ A többi mutatványosához hasonlóan a Vurstli szezonális jellegű működése hatással volt a Kemény Bábszínház működésére. Korngut Kemény Henrik bábjátékos tevékenységéhez is hozzátartozott a vándoréletforma. Az utazó paraván és a bábszínház műsora viszont eltérő volt. A Hincz családhoz hasonlóan a repertoárjuk részét képezték a marionett számok, a metamorfózis bábok, ellenben Korngut Kemény Henrik tradíciókhoz való ragaszkodásának köszönhetően nem vált uralkodóvá a Grimm- és a Walt Disney világa. A két család által használt bábok, a műsoruk bizonyos elemei összezsengnek, viszont Kemény család bábszínházában a műsor fő gerincét a Vitéz László történetek képezték.

A Vitéz László előadásokban nem találunk utalást a karakter előzménytörténetére, cselekvésének útjában álló belső akadályokra, mélyebb motivációira.²⁴ A textus a vásári kesztyűs játékok szervező elvét követve alig tartalmaz magyarázó, megvilágosító leírásokat. Korngut Kemény Henrik Vitéz Lászlója nem követi a népmesékből ismert egytípusú, ideális főhős jellemábrázolást, a figura megalkotásánál a vásári tradíciókból építkezett. A karakter a deheroizált embert képviseli, aki esendősége ellenére képes megvívni az ember sorsdöntő küzdelmeit, aki a leghétköznapibb eszközökkel igazságot oszthat. Nemcsak szembesít bennünket az elfojtott félelmeinkkel, szorongásainkkal, hanem a paraván síkján jelképesen legyőzhetővé teszi ezeket. Ezáltal a Vitéz László előadások saját világnézetet, privát filozófiát képviselnek. Megőrizve az archaikus réteget, megtartva az etikai evidenciákat, kerülve a didakszist, tiszteletbe tartva a vásári kesztyűs bábjáték törvényszerűségeit és

²³KEMÉNY Henrik, *Életem a bábjáték a bölcsőtől a sírig*, lejegyezte LÁPOSI Terka (Debrecen: Korngut-Kemény Alapítvány, 2012), 29.

²⁴ A *Kézirat* címet viselő családi dokumentum Korngut Kemény Henriktől származik, és öt Vitéz László vásári kesztyűs bábjáték szövegválogatását tartalmazza: *Elátkozott malom*, „*Itt nem szabad énekelni*”, „*1-2-3: te jössz, -1-2-3: én jövök!*”, *Elásott kincs* és a *Rózsa Sándor*. LÁPOSI Terka szerk., *A Kemény Bábszínház Képeskönyve. Korngut Kemény Henrik színházteremtése* (Kecskemét: Korngut-Kemény Alapítvány, 2015), 397–495.

hatásmechanizmusát. Az előadások egyszerű, mindenki számára közérthető nyelvezete egyaránt elősegíti ezt a folyamatot, amelynek nélkülözhetetlen elemei a humor, a nézők irányába történő kiszólások, az aktualizálás. Korngut Kemény Henrik Vitéz László játéka követték a magyar vásári kesztyűs bábjáték tradícióit, illetve adaptálódtak a társadalmi változásokhoz, igényekhez, kerülve a nevelő szándékot. Az előadások megőrizték a többretegűségüket, viszont a szélsőségesebb jelenetek kiszűrődtek: családi erőszak, indokolatlan, túlzott erőszakosság. A közismertebb Vitéz László játékok mellett, néhány darabban a főhős néhány pofont vagy egyetlen ütest sem mér ellenfelére. Az embert képviselő figurákat megbünteti, de nem öli meg. A marionett jelenetekhez hasonlóan kevés női szereplőt épített a játékaiba.

A Vitéz László játékaiban érvényesül a szöveg és kép egymást kiegészítő szerepe. A vásári kesztyűs játékokban a szó önmagát jelenti, azonos értékű minden más kifejező eszközzel, esetenként felértékelődik a képpel szemben. Amit a báb nem tud, vagy nem akar mozgásban, cselekvésben megmutatni, azt szóban lényegre törően fejezi ki.²⁵

A Korngut Kemény Henrikhez köthető szövegek könyvek és bábjfigurák mellett, a játékgyakorlatát is interpretáló, pragmatikus szemléletű tanulmány nélkülözhetetlen a bábesztétikájának körvonalazásában. Korngut Kemény Henrik bábesztétikájának tárgyalása során az első magyar bábesztéta, Orbók Lóránd *Bábjátékok* írására egyaránt reflektálunk, az alkotók esztétikai elvei közötti markáns különbségekre fókuszálva.²⁶ A két tanulmány a marionett- és a kesztyűs bábtechnika formanyelvét és hatásmechanizmusát különböző szempontból közelítették meg, az alkotók esztétikai elveik határozottan eltérőek. A közös metszéspont a művészi bábjáték iránti elkötelezettségében ragadható meg. A bábszakirodalmi adatok szerint Orbók Lóránd megszállottan fordult a művészi bábjáték irányába. A tanulmány megírásával Korngut Kemény Henrik felülírta a családi tradíció őrzésének szigorú törvényét. Az egzisztenciális nehézségek ellenére, a bábjáték iránti személyes elhivatottságából fakadóan a saját korában belátta, hogy a bábművészet fejlődése érdekében a tudást, a tapasztalatokat meg kell osztani egymással, a bábművészet fejlődése nem egy ember feladata.

Korngut Kemény Henrik játéknyelvezetében a műfaji tisztaság, a tradíciók tiszteletben tartása, a naturalizmus, a kísérletezés, az új kifejezőmód keresése is megtalálható. A Korngut-Kemény család Vitéz László játéktradíciója azonban Kemény Henrik bábjátékos tevékenységén keresztül vált ismerté. Megfigyelve Kemény Henrik alkotói pályáját

---

²⁵ LÁPOSI Terka, „A drámai alak és a báb-test színpadi létezése”, *Drámapedagógiai Magazin* 40, 2. sz. (2010): 27–32, 30.

²⁶ ORBÓK Lóránd, „Bábjátékok”, *Magyar Iparművészet* 17, 6. sz. (1914): 257–259.

következtetésként megfogalmazhatjuk, hogy a családi tradíció ápolása sokoldalú tevékenységet ölelt fel. Magába foglalta a *Kemény Bábszínház* épületének megmentését, a Korngut-Kemény dinasztia bábos tevékenységének megismertetését a nagyvilággal, és a családi játéktradíció továbbélését. A családi játéktradíció továbbélése során a hangsúlyt a Vitéz László előadásokra helyezte, mert a vásári bábjátékon belül a Vitéz László figura játéknyelvezete állt a legközelebb Kemény Henrik művészi habitusához, meghatározó személyiségjegyeihez. Kemény Henrik a családi tradíció keretei közül nem lépett ki, viszont a két generáció között, a Vitéz László játéktradícióban változások, módosulások figyelhetők meg.

Kemény Henrik alkotói pályafutása során, évtizedeken keresztül játszott a család Vitéz László darabjait. A Korngut Kemény Henrik modell- és játéktípust nyújtó alakja, a családi tradícióval szembeni attitűdje – a generációkon belül az *Elátkozott malomban* találunk markáns dramaturgiai változtatásokat, ezzel párhuzamosan játékában is jelen volt a nézők aktuális igényeinek tiszteletben tartása –, a Ligeti nonkonformista életérzés megtapasztalása, a művészi habitusához legközelebb álló kifejezésforma megtalálása hozzátartozik Kemény Henrik és a Vitéz László közötti szimbiózisát meghatározó tényezőkhöz. Pierre Blaise által ismertett elméletből kiindulva,²⁷ a Kemény Henrik és a Vitéz László közötti szimbiózis karakterisztikus jegye, hogy a báb sosem nőtte túl a mozgatóját. A közöttük lévő kapcsolatra az egymás kiegészítése a jellemző, a bábfigura a mozgatóját képviselte. Láposi Terka a szimbiózis alapját, a bábnek az embert helyettesítő funkciójában határozta meg, amely során Kemény Henrik önmaga világlátását közvetítette Vitéz Lászlón keresztül.²⁸

A Vitéz László játékokban a halál két megjelenési formájával találkozunk, az *Elásott kincs* előadásban a Halál, mint a titkos tudás birtokosa jelenik meg. Az *Elátkozott malom* című előadásban a transzcendens és az evilági konfliktust felvállalják. Vitéz László triviálisan kezeli a lét kérdéseit, a halált kigúnyolja, agyonüti, legyőzi. A halálattitűd nyugati-európai változásaival ellentétben,²⁹ a Korngut-Kemény dinasztia az *Elátkozott malom* előadásban, generációkon belül egy egységes viszonyulást képvisel a halállal szemben. A Korngut-Kemény dinasztia ördög figurái, a halálhoz hasonlóan, egyszerű, nem bonyolult figurák. A halállal ellentétben, az ördögábrázolásokban nagyobb diverzitás figyelhető meg, ami rezonál az ördög ikonográfiákra jellemző heterogenitással.

---

²⁷ Pierre BLAISE, „Jegyzetek a művészi bábszínházról”, ford. MOLNÁR Gabriella, *Art Limes* 15, 3. sz. (2013): 43–52, 50.

²⁸ LÁPOSI szerk., *A Kemény Bábszínház...*, 11.

²⁹ Philippe ARIÉS, *Gyermek, család, halál*, ford. CSÁKÓ Mihály és SZAPOR Judit (Budapest: Gondolat Kiadó, 1987), 359.

A *Punch & Judy* és a Vitéz László játékokban a verekedésre való hajlamukban rejlő közös tulajdonságot tekintve vezérfonalnak, tárgyaltuk a két főhős karakterét.³⁰ A női szereplők, a családmotívok, a Punch és Vitéz László dominanciával szembeni attitűdjét és a mitológiai alakok részletes bemutatása által, párhuzamokat valamint nagyon határozott ellentéteket találunk a két nemzet vásári kesztyűs bábhőse között. A családon belüli erőszak ábrázolása a *Punch & Judy* játék legismertebb momentuma, ők a leghíresebb és a leghírhedtebb bábszínepi házaspár. Punch megöli a gyermekét és a feleségét, átlép minden határt, morális példázatként ábrázolja a családi terhek súlya alatt megtört ember képét. Ebben a kontextusban Judyt nem az áldozat szerepkörébe sorolják, hanem az erőszak kiváltó okának tekintik. A Kemény Henrik Vitéz László játékaiban a családon belüli erőszakot, a szélsőséges férfi és nő kapcsolatát nem emelték be a történetekbe. Még addig sem mentek el, hogy a *Vitéz László és a síró baba* játékban a boszorkány közvetlenül a gyermeket bántsa, mégis a boszorkányt megetetik a krokodillal. A magyar vásári bábhagyományokban ez a szemlélet olyan erősen gyökerezik, hogy az újabb karakterek esetében sem lépik át ezt a határt.

A Vitéz László bábfigura alakulástörténetéhez viszonyítva, a Korngut-Kemény dinasztia által áthagyományozódott családi tradíciójának köszönhetően a referenciapontunk mélyebb rétegei rajzolódnak ki. Kemény Henrik „élő” hagyományos vásári kesztyűs játéka hatása legmarkánsabban Kovács Ildikó munkásságában ragadható meg. Továbbá, ahogy Fekete Anetta a doktori disszertációjában összegezte, Kemény Henrik megőrizte a Korngut-Kemény Vitéz László játéktradíciót, viszont a napjainkban tapasztalható műfaj iránti érdeklődés Kovács Ildikó hagyományt megújító szemléletét követi.³¹

3. Vitéz László és Paprika Jancsi bábszínepi reprezentációi Erdélyben

Az Erdélyben bemutatott Vitéz László és Paprika Jancsi előadások elemzését megelőzően, az intézményes állami bábszínházi struktúra kialakulása előtti bábtörténeti előzményekre fókuszáltunk. Témánk szempontjából körvonalazódott, hogy a Paprika Jancsi és a Vitéz László bábfigura a XX. századtól bizonyítottan ismert volt, illetve Sebestyén Lajos

---

³⁰ A *Punch & Judy* előadás elemzéshez a John Payne Collier szövegekötvét használtuk. A *Punch & Judy* első szövegekötvét 1827-ben jegyezte le John Payne Collier, Giovanni Piccini előadása alapján. Kemény Henrik Vitéz László játéka az előadások rögzített változatán keresztül vizsgáljuk: *Az elátkozott malom, Az elásott kincs, Itt nem szabad énekelni, Csodaláda, Borbélysegéd, Vizes kislány, Síró baba* és a *Krokodil*. Emellett reflektálunk két kortárs előadásra: Pályi János *Órajáték, avagy Hétp próbás Nagyokos János történetére*, Fabók Mariann *Vitéz László és Vas Juliska* előadására.

³¹ FEKETE Anetta, „Tradíció és invenció Kovács Ildikó bábrendezői formanyelve”, *Színház- és Filmművészeti Egyetem*, hozzáférés: 2021. 06. 17, http://szfe.hu/wp-content/uploads/2018/05/DI_Fekete_Anetta_DLA_dolgozat.pdf.

vándorbábjátékos tevékenysége is dokumentálható. A szórványos adatok alapján arra következtethetünk, hogy a Paprika Jancsi bábfigura nagyobb népszerűségnek örvendett.

A disszertáció bevezetőjében a vásári bábjáték definiálásához Láposi Terka értelmezésére támaszkodtunk, miszerint egy sűrű kontextuális tér, ahol szimultán zajlik a bábvilág, a bábosnak és a közönségnek egyidejű egymásra reagálása, illetve a bábfigurák reflektálása önmaguk karaktereire, szerepbeli feladataira. A vásári bábjáték során az összes szerepet, érzelmi állapotot, cselekvéssort egy vagy két bábjátékos közvetíti. Hatásmechanizmusának lényeges eleme, hogy a szó és a kép azonos időben kiegészíti egymást, ebből kifolyólag a textus a játék során önmagát jelenti.³² Az előadások rekonstrukciója és elemzése után megvizsgáltuk, hogy a bábszínházi tér színreviteleiben mennyire alkalmazható a vásári bábjáték műfaji definíciója.

A bábjátékosok számának függvényében, szigorúan véve egy előadás felel meg a kritériumnak. A kolozsvári Puck Bábszínház *Paprika Jancsi kalandjai*³³ előadásban két bábszínész kelti életre az összes szerepet, érzelmi állapotot és cselekvéssort. Érdekes tapasztalati megfigyelés, hogy az erdélyi bábszínházak műsorán nem találtunk egyszemélyes vásári kesztyűs játékot. Az *Ördögverő jóbarátok*³⁴ a bábok életre keltése két bábszínész feladatát képezi, a zenész és a Lóti Futi megjelenik, mint élőszereplő a reprezentációban. Az élő szereplő interakciója két síkon zajlik, az élő szereplő-élő szereplő kettősében és az élő szereplő-báb szintjén. A bábjátékosok száma a többi előadásban jelentősen megnőtt, a bábok életre keltése tovább differenciálódott. *A csepűrágó*³⁵ előadás Paprika Jancsi paravános játékot két bábszínész játssza.

Továbbá *A csepűrágó* előadás a témaválasztásában, a karakterformálásában és a színrevitelében Antal Pál vásári bábjáték szintéziseként is értelmezhető. Antal Pál

---

³² LÁPOSI Terka, „Vásári bábjáték és tradicionalitás, avagy Kemény Henrik, a kikerülhetetlen”, in *A halhatatlan Vitéz László*, szerk. MARKÓ Róbert és PAPP Tímea, 119–131 (Győr: Vaskakas Bábszínház, 2015), 119–120.

³³ *Az előadás címe:* Paprika Jancsi kalandjai. *A bemutató dátuma:* 2018. 02. 05. *Rendező:* Vadas László. *A bemutató helyszíne:* Kolozsvári Puck Bábszínház magyar tagozata. *Rendezőasszisztens:* György László. *Szerző:* Demeter Ferenc. *Díszlet és bábok:* György László, Szabó Tünde. *Zene:* Kötő Áron. *Bábszínészek:* Griti Réka (Székely asszony, Harmadik bolond, Bíró lánya, Szomszédasszony), György László (Paprika Jancsi, Ördög, Székely gazda, Első bolond, Második bolond, Bíró).

³⁴ *Az előadás címe:* Ördögverő jóbarátok. *A bemutató dátuma:* 2005. 09. 17. *Színpadra alkalmazta és rendezte:* Kovács Ildikó. *A bemutató helyszíne:* Kolozsvári Puck Bábszínház. *Látványtervező:* Dan Frăticu. *Zene:* Kötő Áron. *Bábszínészek:* György László (Vitéz László, Vasilache, Gábor, Kicsi ördög, Közördög, Öreg ördög, Lacika), Kötő Áron, Vincze Tímea (Mărioara, Barbie babák).

³⁵ *Az előadás címe:* A csepűrágó. *A bemutató dátuma:* 1998. 04. 08. *Rendező:* Antal Pál. *A bemutató helyszíne:* Marosvásárhelyi Ariel Ifjúsági- és Gyermekszínház. *Szerzők:* Jan Wilkowski és Kemény Henrik. *Dramaturgia:* Antal Pál. *Szenográfia:* Horváth Ödön. *Zene:* Hencz József. *Technikai rendező:* Haller Sándor. *Bábszínészek:* Puskás Győző (Csepűrágó), Nagy László (Rendőr), Molnár József (Polgármester), Szőlősi Péntes Szilárd (Bíró), Vilhelm József (Lufi) énekhangja Dull János, Bartha Gyöngyvér, Zsellér Enikő (Torma Rózsi), Kozsik Ildikó [Novák Ildikó] (Paprika Jancsi), Zsellér Enikő (Krampusz).

rendezésében került színre a *Paprika Jancsi*³⁶ előadás is, a darab cselekményvezetésében és karakterformálásában viszont nem merítkezik a vásári bábjáték műfaji sajátosságaiból, a bábkaraktert új kontextusba helyezte.

A vásári paravánt három előadásban alkalmazták. A vásári paraván vizuális megalkotása újraértelmeződött, a nézők számára könnyen dekódolható jelentést hordozó egységgé vált. A kolozsvári Puck Bábszínház előadásaiban a paraván zártságát nyílásokkal, ablakokkal, átjárható anyagokkal oldották, a többszintűséggel bővítették a reprezentáció lehetőségeit is. Három reprezentációban a bábszínpadi tér nemcsak a paraván és a közvetítés helyszínévé vált, hanem a színészi játék terévé szélesedett.

A vásári paravánt két színrevitelben a bábszínházi paraván váltotta fel. A *Szent László csudatetei*³⁷ előadásban a bábszínházi paravánon belül alkalmaztak két eltérő formanyelvű bábtechnikát. A Nagyváradon bemutatott *Paprika Jancsi kalandjaihoz*³⁸ hasonlóan a bábszínészek játéktere nem szélesedett ki, kizárólag az utóbbira érvényes az a kijelentés, hogy megtartották a homogén bábszínházi formát.

A bábjátékos-báb-paraván hármas kontextusának térkezelése szempontjából a heterogenitás *A csepűrágó* előadásban tetőződött. A rögtönzött paraván, a bábszínházi paraván és a nyílt színen történő bábmozgatás lehetőségét szimultán kamatoztatták. A nézőkkel való kapcsolattartás mindössze a *Paprika Jancsi* jelenet során épült be. A Kemény Henrik *Vitéz László csodaládája* előadás narratív sémája a nagyváradai Szigligeti Színház Lilliput Társulatának a *Paprika Jancsi kalandjaiba*, szintén a nézők interaktív bevonásának a lehetőségét biztosította. A Korngut-Kemény dinasztia Vitéz László játéktradíciójának hatása ebben az előadásban artikulálódik legerősebben. Nyílt vagy kevésbé azonosítható formában

---

³⁶ *Az előadás címe:* Paprika Jancsi. *A bemutató dátuma:* 1966. 10. 14. *Rendező:* Antal Pál. *A bemutató helyszíne:* Marosvásárhelyi Állami Bábszínház. *Szerző:* Méhes György. *Szenográfia:* Haller József. *Zene:* Winkler Albert. *Bábszínészek:* Adorján Sándor (Paprika Jancsi), Czédula Zsuzsa (Bömböke kisbaba), Lukász Bella (Léggömböcske), N. Ilyés Gabi (Kukk úr, Milic malac), Kis Franciska (Csilla cica), Nagy Katalin (Sajtyuki kisegér), Krón Ernő (Kutyánszki kutya), Olysoi Kornélia (Lina, a kis liba), Zsigmond József (Úúú, a farkas), Zsolnai Zoltán (Múrr, a róka), Krausz Endre (Kukk úr, Buhh, a bölcs bagoly). A felsorolt szereplők kiegészültek még hat neveletlen kisegérral, a mozgatójukról nincs adatunk. A sűgőpéldányon a hat neveletlen kisegérnél ceruzával megjegyezték, hogy „Hat neveletlen színészno”, a többi szereplőtől eltérően nem pontosították a bábmozgatók nevét.

³⁷ *Az előadás címe:* Szent László csudatetei. *A bemutató dátuma:* 2015. 02. 08. *Rendező:* Diós Zoltán. *A bemutató helyszíne:* Nagyváradai Szigligeti Színház Lilliput Társulat. *Írta:* Bíró Árpád Levente. *Díszlet és jelmez:* Komlódi Judit. *Zene:* Lászlóffy Zsolt. *Bábszínészek:* Hanyecz Debelka Róbert (Paprika Jancsi), Daróczi István (Dödölle, Kun), Lélek Sándor Tibor (Nudli, Kun, Halál), Stefán Bodor Mária (Asszony), Birtalan Katalin (Lány), Balogh Judit (Ló), Meleg Hortenzia (Árnyjátékos), Németi Emese (Árnyjátékos), Szentpéteri Lenke (Árnyjátékos), Oláh Anikó Katalin (Asszony, árnyjátékos, ének).

³⁸ *Az előadás címe:* Paprika Jancsi kalandjai. *A bemutató dátuma:* 2011–2012-es évad. *Rendező:* Szőke Kavinszki András. *A bemutató helyszíne:* Nagyváradai Szigligeti Színház Lilliput Társulat. *Bábtervező és kivitelező:* Dobai Imre. *Bábszínészek:* Hanyecz Debelka Róbert (Vitéz László), Birtalan Katalin (Márioara, Háromfejű sárkány), Lélek Sándor Tibor (Pulcinella, Első halál, Második Halál, Háromfejű sárkány), Daróczi István (Vasilache, Punch, Ördög, Háromfejű sárkány).

Kemény Henrik játéktípusának lenyomatai felfedezhetőek az előadásokban, legerőteljesebben a bábjátékosok dikciójában érződik.

A többi előadásra is jellemző, hogy a mitológiai lényekkel való küzdelem alkalmával a nézőket, zárt szerkezetű kérdésekkel bevonják a játékba. Az interaktivitás fokában és változatosságában eltérések rajzolódnak ki, de a funkciójuk módosult. A vásári kesztyűs bábjátékban az improvizáció és a kötött játékforma egysége érvényesül, a bábjátékos és a közönség kontaktusának tengelyén. A közönség reakcióinak percepciója azonban nem elégséges, a vásári kesztyűs bábjáték életben maradásának lényegi kritériuma a válaszadás. A vásári bábjátékos válaszadása a közönség reakciójának függvényében érvényesül, és a válaszadás eszköztárának széles palettájáról az aktuális publikum igényeiből merítkező technika, metódus megválasztásában kulminálódik. A reprezentációkban a közönséggel való kapcsolattartás funkcióját érintette a radikálisabb változás, ami a definíció használatának megkérdőjelezését eredményezi. Az előadásokban a kötött játékforma érvényesül, a közönséggel való kapcsolattartás jellemzően nélküli a válaszadást, és az improvizáció lehetősége elhalványult.

Ehhez szorosan kapcsolódik, hogy az előadásokban a mitológiai lények és a halálszemlélet tükrözi a legmagasabb diverzitást. Az egyéni és kollektív értelmezés illetve esztétikai kategóriák kivételnek a mitológiai lények vizuális megalkotásában, a karakterábrázolásában és cselekményvezetésben. Az *Ördögverő jóbarátok*ban megjelenő mitológiai figurák legyőzése nehezebb feladat lett, a *Szent László csudatetteiben* már nem legyőzhető entitásként jelenik meg. Kovács Ildikó vásári kesztyűs játékok színrevitelének egyik visszatérő rendezői koncepciója a különböző nemzetek népi bábhőseinek szinkron beemelése az előadásba, ami a diverzitás különböző módozataiban fejeződik ki. A nagyváradi Paprika Jancsi kalandjai előadásban szintén rendezői koncepció a bábhősök szimultán szerepeltetésének színrevitele.

A rekonstruált és elemzett erdélyi előadásokra a definíció részben alkalmazható, mert a módosulások, változások esetenként túlfeszítik a kritériumrendszert. Az erdélyi bábszínházi reprezentációk többsége, a vásári kesztyűs tradíciókból és a Korngut-Kemény dinasztia Vitéz László játéktradíciójából merítkezik, de már nem tekinthető vásári kesztyűs bábjátéknak. A rekonstruált és elemzett reprezentációk, kivéve a kolozsvári Puck Bábszínház *Paprika Jancsi kalandjait*, esetében célszerűbb a vásári kesztyűs bábjátékra épülő bábszínházi előadások megnevezésének használata.

4. Vasilache a román vásári kesztyűs bábjáték hőse

A román vásári bábjáték a bábok játékból alakult ki és szakadt le a XIX. század közepétől. A bábok játéka (Jocul păpușilor) a XVII. században önálló szakrális játékként létezett, a fennmaradt leírások alapján a kutatók azt a következtetést fogalmazták meg,³⁹ hogy a későbbiekben olvadt össze a betlehemes játék egyik típusával, amelyet Vicleimnak vagy Heródes játéknak neveztek. A magyar nyelvterületen egyaránt ismert néhány bábjátékkal gazdagított betlehemes játék, ezekben a változatokban, a kellékként funkcionáló betlehem belsejében egy rövid bábjáték is bemutatásra kerül.

A Heródes játék keretei között előadott bábok játéka során, a magyar nyelvterülettől eltérően, kizárólag világi témát reprezentáltak. A bábok szerkezetét illetően a román változatokban a kesztyűs- és a marionett technikát is használták. Lényeges kiemelni, hogy a román népi bábhős ezekben a játékokban megjelent, viszont nem a mai ismert formájában. A magyar nyelvterületen gyűjtött bábtáncoltató betlehemezésbe is beépültek a profán elemek, viszont a román változatokhoz viszonyítva nem uralták el teljesen a játékot. Vasilache játéknyelvre a török Karagöz játékon kívül a száz-, az Ukrán vertyep és lengyel nyelvterületről érkező szopka hatás lényeges.⁴⁰ A Vasilache játéktradíció szatirikus jellemvonása viszont a vásárok világában fejlődött ki.⁴¹

A román vásári bábjátékos mesterség apáról fiúra szállt, a szövegek a szájhagyomány alapján maradtak fenn.⁴² A XIX. századi népi bábjátékosok közé sorolják Vasile Drăgant és partnerét Ilie Păpușarul nevezetű játékosokat. Constantin Alexandrut, aki Oprea Oprescuval közösen, Bukarest külvárosában tartott előadásokat. Egyaránt a század közepén tevékenykedett Iordan Anton és Nicolai Manole, a játékok főhőse még a Pojăca volt. Hangan Ioan, Roman Nae és Șerban Mușat adatközlők szintén a XIX. századi bábjátékosok közé tartoznak.⁴³

A XX. század elején tevékenykedő népi bábjátékosokról sem rendelkezünk több információval, a legjobb népi bábjátékosnak Constantin Puntet és tanítványait⁴⁴ és a magyar

---

³⁹ NOVÁK Ildikó, „Az idő lenyomata. A román népi bábjáték hőse, Vasilache”, *Art Limes* 17, 2. sz. (2014): 79–95, 81.

⁴⁰ Letiția GÎTZĂ, *Teatrul de păpuși românesc* (București: Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă, 1963), 19–20.

⁴¹ GÎTZĂ, *Teatrul...*, 24.

⁴² GÎTZĂ, *Teatrul...*, 25.

⁴³ PEPINO, Cristian, coord., „Personalități”, *Dicționarul teatrului de animație, păpuși și marionete din România*, hozzáférés: 2020. 11. 15, <https://www.teatrulandarica.ro/personalitati-c/>.

⁴⁴ C. Borțea, Ilie Dobre és Ioniță Gheorghe. GÎTZĂ, *Teatrul...*, 25.

nemzetiségű Szabó Istvánt tartották.⁴⁵ A professzionális népi bábjátékosok tevékenysége szezonális jellegű volt, tavasztól őszig, vásárról vásárra vándoroltak szekéren. A bukaresti népi bábjátékosok a nyugati állomás környékén telepedtek le.⁴⁶ Néhány népi bábjátékos a vásárokon kívül falusi turnékat tartott, elsődlegesen a téli ünnepkör idején, és leggyakrabban Moldvában. A népi bábjátékosok a vásárokon és turnékon adták elő műsorukat az 1970-es évekig, aztán a számuk fokozatosan csökkenni kezdett. A román bábszakirodalom megállapítása szerint az idősebb bábjátékosok már nem tudták tovább adni a mesterségüket a következő generációknak.⁴⁷

A román bábszakirodalomban referenciapontként egy Vasilache és Mărioara szöveggönyv töredéket használnak. A lejegyzés Mihai Crișanhoz köthető és magába sűríti az előadás narratív sémáját. A szöveggönyv részletet Daniel Stanciu a *A tradicionális színház megjelenési formái, a rítustól a szórakozásig (Ipostaze ale teatrului tradițional de la rit la divertisment)* című könyvében publikálta.⁴⁸

A Vitéz László alakulástörténetében a bábos dinasztiák markáns jelenléte, és az állandóság megteremtése meghatározó tényezők. A Vasilache bábhős alakulástörténetében a többgenerációs bábos dinasztiák letelepedése nem volt jellemző gyakorlat, és a színházi emlékezetben is szórványos adatok őrződtek meg. Magyarországon az államosítást követően Kemény Henrik időnként játszott Vitéz Lászlót, a román népi bábjátékosok a kommunizmus időszakában is játszhattak. A XX. századi játéknyelvben a Vasilache bábhőst egyetlen dinasztiához sem kötötték, arról sincs információnk, hogy a figura mennyire vált egyé a mozgatóval. Feltételezhetően ezeknek a tényezőknek az összessége is hatással volt arra, hogy a Vasilache karakterét adaptálták a korszak igényeihez.

A marosvásárhelyi Állami Magyar Bábszínház 1961-ben vitte színre a *Vasilache falun* címet viselő bábelőadást, Antal Pál rendezésében. A dramaturgiai munkát Ana Predescu Utto és Nela Stroescu jegyezte, az előadásról a szöveggönyv és néhány fénykép maradt fenn. A *Vasilache falun* bábelőadást a hatvanas évek elején bemutatták a craiovai, a jászvásári és a pitești bábszínházakban. A dramaturgia minden esetben Ana Predescu Utto és Nela Stroescu munkája. A kolozsvári bábszínház repertoárjában *Vasilache új ruhája (Vasilache în haine noi)* címen szerepelt. Ezekről az előadásokról a bábszínházi archívumokban nem őrződtek

---

⁴⁵ GÎTZĂ, *Teatrul...*, 25.

⁴⁶ Cristian PEPINO coord., *Teatrul de Animație în România* (București: Teatrul de Animație Țândărică, 2018), 13.

⁴⁷ PEPINO coord., *Teatrul...*, 13.

⁴⁸ Daniel STANCIU, *Ipostaze ale teatrului tradițional de la rit la divertisment* (București: UNACT PRESS, 2007), 257.

meg anyagok, ezért kiemelten sarkalatosak számunkra a marosvásárhelyi előadásról fennmaradt dokumentációk.⁴⁹

A darab rendezője, Antal Pál az 1960/1961-es évad terveiről szóló nyilatkozatában kiemelte, hogy a Xenta és Aurel Boiesteanu *Kaland a világűrben* című darabja és a Valentin Silvestru által jegyzett *Csavarka viszontagságai* című bábjátékok központi témája a tanulók és a munka közötti kapcsolat. Továbbá a falu nézőközönsége számára, a *Vasilache falun* című előadást is műsorra tűzték.⁵⁰ Az előadás célközönségének ilyen határozott pozicionálása több tényezővel állt szoros összefüggésben. A kollektívizmus, a babonaság, a miszticizmus elleni harc hangsúlyos kultúrmisszióként jelent meg. A darab témaválasztása beillett az olyan előadások, mint a Mihai Georgescu által jegyzett *Lázadók* vagy *Ünnepel a kollektíva vagy Kinek-kinek érdeme* című bábjátékok sorába.

A hatvanas években bemutatott *Vasilache falun* előadásba beemelték Vasilache és Mărioara névleges karakterét. Vasilache verekedésre való hajlamát megőrizték, viszont a házastársi konfliktust teljesen mellőzték, a hagyományos típusfigurákhoz és narratív sémákhoz hasonlóan. Vasilache és Mărioara kapcsolatát a harmónia, a közös célért való együttes erőfeszítés jellemezte. A feleség meggyilkolásának momentumát lecserélték a békés családmodellre. A párbeszédükből a tradicionális szófordulatokat teljesen száműzték, a karakterük jellemző külső és belső attribútumaikkal együtt. Az epizodikus előadásban Vasilachéra a rendteremtő szerepkör hárul, a verekedési hajlamán kívül nehéz benne azonosítani a tradicionális népi bábhőst.

A bábszínházi adaptáció mellett láthattuk, hogy a kommunizmus ideje alatt a népi bábjátékosok játszottak Vasilache és Mărioara előadást. Az utolsó népi bábjátékos halálával az előadás tradicionális vonala megszakadt, a játékhagyomány autentikus formában nem hagyományozódott át a következő generációra. A Vasilache karakterének bábszínházi jelentősége csökkent, viszont néhány bábszínész egyéni műsorában és alkalmanként a bábszínházak repertoárjában is felbukkan. A rendszerváltás után előadások bemutatása során nem törekedtünk a teljességre, a román népi bábhős köré szerveződő darabok jellemző

---

⁴⁹ *Az előadás címe:* Vasilache falun (Vasilache la țară). *A bemutató dátuma:* 1960. *Rendező:* Horia Davidescu. *A bemutató helyszíne:* Colibri Ifjúsági- és Gyermekszínház, Craiova. *Tervező:* Eustațiu Gregorian;

Az előadás címe: Vasilache falun (Vasilache la țară). *A bemutató dátuma:* 1960. *Rendező:* Manole Foca. *A bemutató helyszíne:* Luceafărul Ifjúsági- és Gyermekszínház, Jászvásár. *Bábkészítő:* Rodica Șcraba. *Díszlet:* Viorica Grapă;

Az előadás címe: Vasilache falun (Vasilache la țară). *A bemutató dátuma:* 1960/1961. *Rendező:* Ion Dumitrescu. *A bemutató helyszíne:* Alexandru Davila Színház, bábtagozat. *Tervező:* Paul Muscalu; *Az előadás címe:* Vasilache új ruhája (Vasilache în haine noi). *A bemutató dátuma:* 1961. *Rendező:* Vasile Dan. *A bemutató helyszíne:* Puck Bábszínház, román tagozat, Kolozsvár.

⁵⁰ H. G., „A második nemzetközi bábfesztivál után”, *Vörös Zászló*, 1960. okt. 9., 4.

sajátosságait akartuk megvilágítani. A magyar vásári tradícióhoz való attitűdhöz viszonyítva, a román bábszínházakban a hagyomány rugalmasabb keretként szolgál. Az előadásokban a Vasilache figurájának külső attribútumai eltérőek, a hatalmas orron kívül, kevés jellemző vizuális jegy rögzült.

Az előadások során általában vásári paravánt használnak, és az egyéni játékokban megfigyelhető a paraván, mint játéktér újradefiniálása.⁵¹ A vásári paraván mellett a bábszínházi paravánt is használják, a târgoviștei előadásban ezt népi szöttesekkel díszítették.⁵² A népi elemek jellemzően beépülnek a *Vasilache és Mărioara* előadások vizuális nyelvezetébe és zenei anyagába, valamint a bábosok gyakran viselnek román népi öltözetet.⁵³ A kolozsvári előadás kivételnek tekinthető.⁵⁴ Az előadás szereplő száma minden esetben kibővült, a tradicionális vonal egyre halványul, *Vasilache és Mărioara* élő vagy bábszereplőkkel kiegészülve, mégsem merült a feledés homályába.

Összegzés

A doktori kutatás meghatározó diskurzusa a Vitéz László bábfigura alakulástörténetére reflektál, tág kontextust biztosítva a magyar vásári kesztyűs bábjáték alakulását determináló hatások, tényezők összegzésének. A korpusz legnagyobb része a Korngut-Kemény dinasztia bábos tevékenységét és Vitéz László játéktradícióját vizsgálja, mert kikerülhetetlen referenciapontként meghatározzák a mai Vitéz László előadásokat. Ahhoz, hogy a dinasztia Vitéz László játéktradíciót részletesen elemezzük, elengedhetetlennek véltük a bábfigura alakulástörténetének tanulmányozását. A mélyreható, retrospektív irányultságú vizsgálat alapján körvonalazódott, hogy a magyar kesztyűs bábfigurák alakulástörténetét meghatározó hatások és tényezők közül a viszonylagos stabilitás megteremtése kardinális faktorként

---

⁵¹ A bábszínészek közül Paul Ionescu, a bukaresti Țândărică Bábszínház játékosa, a 2000-es években játszott Vasilache előadást. Az előadás szöveggönyve a 6. sz. mellékletben található, a szöveggönyv forrása a bukaresti bábszínház archívuma, a dokumentum leltári száma: 6.553547. Az előadás a *Vasilache és nemzetsége* (*Vasilache și ai lui*) címet viselte, a cím után zárójelben megjegyezték, hogy az „ördög öröksége”.

⁵² *Az előadás címe:* Vasilache és Mărioara (*Vasilache și Mărioara*). *Rendező:* Bălăceanu Mihai. *A bemutató helyszíne:* Tony Bulandra Színház, Târgoviște. *Dramaturg:* Constantinescu Ionuț. *Világítás, zene:* Enache Andrei. *Szereposztás:* Trifan Robert, Cosmin Cosma, Cristina Dumitru.

⁵³ *Az előadás címe:* Mărioara és Vasilache (*Mărioara și Vasilache*). *A bemutató dátuma:* 1993. 09. 10. *Rendező:* Dan Hândoreanu. *A bemutató helyszíne:* szabadtéri előadás, nagyszabású tér. *Dramaturg:* Dan Hândoreanu. *Bábtervező:* Dan Frățiciu. *Bábkészítő:* Sorina Chira. *Jelmeztervező:* Adrian Nistor. *Zene, hanghatások:* Dan Caras. *Bábszínészek:* Daniela Neculescu, Melania Boar, Angela Pásky, Major Jenő és Dan Hândoreanu.

⁵⁴ *Az előadás címe:* Vasilache és Mărioara a saját korukban (*Vasilache și Mărioara în vremea lor*). *A bemutató dátuma:* 2002. *Rendező:* Varga Ibolya. *A bemutató helyszíne:* Puck bábszínház, román tagozat, Kolozsvár. *Díszlettervező:* Epaminonda Tiotiu. *Zene:* Csortán Márton. *Színészek:* Ramona Atănăsoaie, György László, Andra Ștefan.

értelmezhető. A kutatás első hipotézise szerint azt feltételeztük, hogy a viszonylagos stabilitású játéktér kialakulása meghatározta a Vitéz László bábfigura alakulástörténetét. Az izolált stabilitási kísérleteket, a Vurstlik kialakulása differenciáltabb társadalmi és kulturális kontextusba helyezte, megteremtve a bábos bódék működési feltételeit. A viszonylagos stabilitású játéktér hatására a vásári bábelőadások alkalmosságát a szezonális jelleg váltotta fel. A letelepedett bábjátékosok viszonylagos stabilitású bábos bódéja maga után vonta a bábfigura karakterjegyeinek, az előadás narratív sémáinak és típusfiguráinak a megszilárdítását, a műfajok közötti határvonalak határozottabb kijelölését, a játékrepertoár állandósulását.

A bábtörténeti szakirodalomban a Paprika Jancsi bábfigura első megjelenéséről és a Fűvészkertben tevékenykedő Paprika Jancsi játékosról néhány információt közölt. A fennmaradt sajtóanyagok bábtörténeti szempontból kardinálisak, nyomatékossítják, hogy a vásári kesztyűs bábjátékot a megjelenésétől/elterjedésétől számítva viszonylag rövid időintervallum után már elkísérte egy kettős megítélés.

A Vurstli kialakulásával a vásári bábjáték fokozatosan átkerült egy más térbe, a sajtóanyagok töredékes információkat közöltek a bábfigura külső attribútumairól, feltételezhető, hogy valamilyen szinten ismert lehetett a Paprika Jancsi vizuális megalkotása. Az egyik leírásban megemlítették a krokodil vagy bálna jelenlétét, ami később beépült a Vitéz László játékokba. Lényeges viszont, hogy a Paprika Jancsi játékokban más funkciót töltött be, ez rezonál az erdélyi Paprika Jancsiban megjelenő krokodil vagy sárkány ábrázolásával. Más állatszereplőre nem találunk utalást, mint például a román játékokban a ló vagy esetenként a kutya megjelenése, ami nagyfokú hasonlóságot mutat a Punch játékokkal. Az állatszereplők a külföldi vándormutatványosok műsorán is megjelentek. A bábszakirodalomban a külföldi vándormutatványosok magyarországi vendégszereplése jól dokumentált, ez kiegészült az átfogóbb adatokkal és a Thomas Holden vendégszereplésével. A kutatás során a recepció oldaláról vizsgáltuk a tevékenységüket, a tudósítások alapján a vendégszereplésük a „látványosságok”, „mutatványok” kategóriába helyezték, kevésbé a bábszínház területére. A külföldi vándormutatványosok tevékenysége a bábfigurák önálló karakterének kialakulására is hatást gyakoroltak, viszont az alakulástörténetüket nem vezethetjük kizárólag a Kasperl és Hanswurst figurákra, nem zárhatjuk ki a többi hatást.

A viszonylagos állandóság kialakulásának és a bábos dinasztiák markáns jelenlétének hatása a román népi bábhős alakulástörténetét vizsgálva határozottabban artikulálódott. Összehasonlítva a Korngut-Kemény Vitéz László játéktudományi hagyományával markáns különbség, hogy egy narratív séma artikulálódott. A rendszerváltás utáni előadásokban ezt a narratív sémát

rendszerint bővítik, adaptálják a nézők igényeihez. A kolozsvári Vasilache előadás esetében láthattuk, hogy a nézők, féltve a gyerekeket, már nem fogadták el, hogy a férj megölje a feleséget. A két bábfigura alakulástörténetében lényeges különbség, hogy a kommunizmus idején a népi bábjátékosok folytathatták a tevékenységüket, emellett a bábszínházi adaptációkban a karaktert a kor ideológiájának szolgálatába állították.

A fennmaradt szórványos adatok alapján a vásári kesztyűs bábjáték szélsőségebb lehetett, a kutatás második hipotézise szerint feltételeztük, hogy a Vitéz László bábfigura alakulástörténetében a Korngut-Kemény család bábos tevékenysége a fejlődés következő mérföldkövének tekinthető, mert a játéktradíciót adaptálták a nézők igényeihez. A dinasztia Vitéz László játéktradíciója a vásári hagyományokból építkezve, megőrizve az archaikus réteget, a karakter jellemző attribútumait, megtartva a játék etikai evidenciáit, kerülve a didakszist, tiszteletbe tartva a kesztyűs bábjáték törvényszerűségeit és hatásmechanizmusát, adaptálódott a társadalmi változásokhoz, igényekhez.

A Korngut-Kemény dinasztiában a generációkon belül mindenki más szerepkört töltött be. Korngut Kemény Henrik bábos életútja magába foglalta az esztétikai alapok kijelölését, a szöveg és az előadások dramaturgiai elveinek megkomponálását, a családi tradíció komponenseinek megteremtését, a Vitéz László játéktradíció megszilárdítását, átörökítését, és a *Kemény Bábszínház* megalapítását, működtetését. A kutatás egyik legizgalmasabb részét képezte feltérképezni Korngut Kemény Henrik bábesztétikáját. Olyan kérdésekre kerestük a választ, hogy honnan indult, milyen hatások érhatték, ezek hogyan vetültek ki a bábos tevékenységében, hogyan viszonyult a bábhoz, milyen szempontokat vett figyelembe a színrevitel során, melyik bábtechnika rezonált a legteljesebben a művészi habitusával. Nagyfokú óvatosságra intett az a tény, hogy Korngut Kemény Henrikről kevés személyes adattal rendelkezünk. Ezért a bábos tevékenységének tanulmányozásához a szöveggönyveit, az általa készített bábokat és a bábelméleti írását tekintettük kiindulópontnak. A korpusz kiegészül Kemény Henrik családi narratíváival, továbbá részletesen elemeztük a színházalapítását is.

A harmadik fejezetbe a Korngut-Kemény dinasztia hatását az erdélyi előadások rekonstrukciója és előadáselemzése során kísértük figyelemmel. Tágítottunk a kutatás kérdésfeltevését, a harmadik hipotézise szerint feltételeztük, hogy a kőszínházban bemutatott Vitéz László és Paprika Jancsi előadások magukon hordozzák a kortárs drámai színház létfeltételeinek hatását. Esetenként túlfeszítik a vásári bábjáték definícióját, az egy vagy kétszemélyes játék jellemzően kibővült, a nézőkkel való kapcsolattartás funkciója és eszközkészlete módosult, a bábszínpadi tér nemcsak a paraván és a közvetítés helyszínévé

vált, hanem a színészi játék terévé szélesedett. A rekonstruált és elemzett erdélyi előadásokra a definíció részben alkalmazható, mert a módosulások, változások esetenként túlfeszítik a kritériumrendszert. Az erdélyi bábszínházi reprezentációk többsége, a vásári kesztyűs tradíciókból és eltérő intenzitással, a Korngut-Kemény dinasztia Vitéz László játéktradíciójából merítkezik, de már nem tekinthető vásári kesztyűs bábjátéknak. A jelen kutatás egyik korlátja viszont, hogy a megállapításaink érvényességét kizárólag a rekonstruált és elemzett erdélyi előadásokra vonatkoztatjuk.

A kutatás második célkitűzését a magyar vásári kesztyűs bábjáték narratív sémáinak és karakter ábrázolásának dramaturgiai vizsgálata képezte. A vásári kesztyűs bábjáték dramaturgiájának legjellemzőbb mozzanatait magyarázó szemléletmód a halálattitűd és a mitológiai lények elemzésében konkretizálódott. Szorosan hozzátartozik a nők alulreprezentáltságának, a családmoddnek és a verekedés szervező elvének kérdése. Minden fejezetben konzekvensen végigkísértük a halálattitűd és a mitológiai lények dramaturgiai funkciójának feltérképezését. Következtetéseink szerint a különböző korszakokban élesen artikulálódnak a különbségek, a mai Vitéz László előadások egyik érdekfeszítő aspektusa, hogy a mitológiai lények és a halálszemlélet ábrázolást egyre hangsúlyosabban jellemzi a diverzitás. Megfigyelhető a vásári kesztyűs bábjáték mitológiai karakterábrázolásában az árnyaltság megjelenése. Az ördögök, a halál figurák nyelvi megnyilvánulásai bővebbek, a testi küzdelem kiegészül a főhőssel folytatott dialógussal. Az egyéni és kollektív értelmezés illetve esztétikai kategóriák kivetülnek a mitológiai lények vizuális megalkotásában, a karakterábrázolásában és cselekményvezetésében. Értelemszerűen a megállapítás elsődlegesen a rekonstruált és elemzett erdélyi előadásokra vonatkoztatjuk, emellett a kutatások során a vásári kesztyűs bábjátékok elemzésekor egyre hangsúlyosabban fejeződik ki a különböző hatások rétegződésének, koegzisztenciájának összetett kérdése.

A téma megközelítésében a diverzitás tükröződik és követi a hagyományos módszertani felépítést. Az átfogó vizsgálat gerincét a bábtörténeti szakirodalom tanulmányozása képezte, ezt kiegészült az egyéni kutatással. A bábtörténeti szakirodalmunk megkerülhetetlen, az elméletalkotóink munkásságának érdemei elvitathatatlanok, mégis esetenként szükség van arra, hogy felülvizsgáljuk a különböző elméleteket, nézeteket, adatokat. Az *Arcanum Digitális Tudománytár* adatbázisa széles spektrumot biztosít a kutatáshoz, hozzájárult ahhoz, hogy tágabb kontextusba helyezzük a Vitéz László bábfigura alakulástörténetét.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

ARIÉS, Philippe. *Gyermek, család, halál*. Fordította CSÁKÓ Mihály és SZAPOR Judit. Budapest: Gondolat Kiadó, 1987.

BALOGH Géza. *A bábjáték Magyarországon*. Budapest: Vince Kiadó, 2010.

BELITSKA-SCHOLTZ Hedvig. *A vásári és művészi bábjátszás Magyarországon 1945-ig*. Tihany: Veszprém Megyei Múzeumok Kiadványa, 1974.

BLAISE, Pierre. „Jegyzetek a művészi bábszínházról”. Fordította MOLNÁR Gabriella, *Art Limes* 15, 3. sz. (2013): 43–52.

FEKETE Anetta, „Tradíció és invenció Kovács Ildikó bábrendezői formanyelve”, *Színház- és Filmművészeti Egyetem*, hozzáférés: 2021. 06. 17, http://szfe.hu/wp-content/uploads/2018/05/DI_Fekete_Anetta_DLA_dolgozat.pdf.

FÉL Edit. „Hlaváts Elinor: Német bábjátékosaink”. *Ethnographia* 77 (1941): 76.

GARAY János. „A leopoldmezei népvigalom Budán”. *Regelő-Pesti Divatlap* 2, 23. sz. (1843): 714–720.

GÎTZĂ, Letiția. *Teatrul de păpuși românesc*. București: Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă, 1963.

GRANASZTÓI Péter, „Tömegszórakozás a Városligetben”, *Budapesti Negyed*, hozzáférés: 2020.05.10, <https://epa.oszk.hu/00000/00003/00014/granaszt.htm>.

H. G. „A második nemzetközi bábfesztivál után”. *Vörös Zászló*, 1960. okt. 9., 4.

JURKOWSKI, Henryk. „Vásári bábok és bábhagyományok”. Fordította BALOGH Géza, *Art Limes* 17, 2. sz. (2014), 45–53.

KEMÉNY Henrik. *Életem a bábjáték a bölcsőtől a sírig*. Lejegyezte LÁPOSI Terka. Debrecen: Korngut-Kemény Alapítvány, 2012.

LÁPOSI Terka. „A drámai alak és a báb-test színpadi létezése”. *Drámapedagógiai Magazin* 40, 2. sz. (2010): 27–32.

LÁPOSI Terka szerk. *A Kemény Bábszínház Képeskönyve. Korngut Kemény Henrik színházteremtése*. Kecskemét: Korngut-Kemény Alapítvány, 2015.

- LÁPOSI Terka. „Vásári bábjáték és tradicionalitás, avagy Kemény Henrik, a kikerülhetetlen”. In *A halhatatlan Vitéz László*, szerkesztette MARKÓ Róbert és PAPP Tímea, 119–131. Győr: Vaskakas Bábszínház, 2015.
- LEACH, Robert. „Punch and Judy and Oral Tradition”. *Folklore* 94, nr. 1. (1983): 75–85.
- MÁJUS [AMBRUS Zoltán]. „Nyári multságok”. *Ország – Világ* 7, 36. sz. (1887): 573–574.
- NOVÁK Ildikó. „Az idő lenyomatai. A román népi bábjáték hőse, Vasilache”. *Art Limes* 17, 2. sz. (2014): 79–95.
- ORBÓK Loránd. „Bábjátékok”. *Magyar Iparművészet* 17, 6. sz. (1914): 257–259.
- ORTUTAY Gyula szerk., „Heródes játék”, *Magyar Néprajzi Lexikon II*, hozzáférés: 2021. 05. 02, <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-1272.html>.
- PEPINO, Cristian, coord. *Teatrul de Animație în România*. București: Teatrul de Animație Țândărică, 2018.
- PEPINO, Cristian, coord., „Personalități”, *Dicționarul teatrului de animație, păpuși și marionete din România*, hozzáférés: 2020. 11. 15, <https://www.teatrultandarica.ro/personalitati-c/>.
- PORZÓ [ÁGAI Adolf]. „A sugáruton”. *Vasárnapi Újság*, 1881. jan. 6., 58–60.
- s.n. „Honi vásárcép”. *Regélő-Pesti Divatlap* 1, 18. sz. (1842): 141–142.
- s.n. „Az új népliget”. *Fővárosi Lapok*, 1896. jún. 5., 4.
- s.n. „A városligetben”. *Fővárosi Lapok*, 1891. aug. 27., 1732–1733.
- s.n. „Pintér Ernő”. *Tolnai Világlapja* 11, 47. sz. (1911): 2866.
- s.n. „A korrumpált Paprika Jancsi”. *Religio* 60, 33. sz. (1901): 260–261.
- STANCIU, Daniel. *Ipostaze ale teatrului tradițional de la rit la divertisment*. București: UNACT PRESS, 2007.
- SZÉKELY György. *Bábuk, árnyak*. Budapest: Népművelési Propaganda Iroda, 1972.
- SZÉP Ernő. „A halál a bábszínházban”. *Vasárnapi Újság* 60, 12. sz. (1913): 234.
- VÁRNAI István. „A népligetben”. *Fővárosi Lapok*, 1892. júl. 15., 1439–1441.
- VIHAROS [GERŐ Ödön]. „Jancsiról és Lászlóról”. *Pesti Napló*, 1904. jún. 24., 7–8.
- WALCZ, Amarylisz. „A vásári bábjáték Itáliában”. *Art Limes* 2–3, 2–3. sz. (2006): 54–63.

Szövegkönyv forrása:

COLLIER, Johan. „The tragical comedy, or comical tragedy, of Punch and Judy”, hozzáférés: 2016. 04.01, <http://www.spyrock.com/nadafarm/images/punch.pdf>.

KEMÉNY Henrik. „Vitéz László csodaládája”. In *A halhatatlan Vitéz László*, szerkesztette MARKÓ Róbert és PAPP Tímea 47–53. Győr: Vaskakas Bábszínház, 2015.

KORNGUT KEMÉNY Henrik. „Vitéz László és a síró baba”. In *A halhatatlan Vitéz László*, szerkesztette MARKÓ Róbert és PAPP Tímea, 73–77. Győr: Vaskakas Bábszínház, 2015.

KORNGUT KEMÉNY Henrik. „Elásott kincs”. In *A Kemény Bábszínház Képeskönyve. Korngut Kemény Henrik színházteremtése*, szerkesztette LÁPOSI Terka, 482–489. Kecskemét: Korngut-Kemény Alapítvány, 2015.

KORNGUT KEMÉNY Henrik. „Elátkozott malom”. In *A Kemény Bábszínház Képeskönyve. Korngut Kemény Henrik színházteremtése*, szerkesztette LÁPOSI Terka, 466–472. Kecskemét: Korngut-Kemény Alapítvány, 2015.

KORNGUT KEMÉNY Henrik. „Itt nem szabad énekelni”. In *A Kemény Bábszínház Képeskönyve. Korngut Kemény Henrik színházteremtése*, szerkesztette LÁPOSI Terka, 473–47. Kecskemét: Korngut-Kemény Alapítvány, 2015.

KORNGUT KEMÉNY Henrik. „1-2-3: te jössz, -1-2-3- én jövök”. In *A Kemény Bábszínház Képeskönyve. Korngut Kemény Henrik színházteremtése*, szerkesztette LÁPOSI Terka, 479–481. Kecskemét: Korngut-Kemény Alapítvány, 2015.

KORNGUT KEMÉNY Henrik. „Rózsa Sándor”. In *A Kemény Bábszínház Képeskönyve. Korngut Kemény Henrik színházteremtése*, szerkesztette LÁPOSI Terka, 490–495. Kecskemét: Korngut-Kemény Alapítvány, 2015.